

FINE ARTS, DECORATIVE ARTS, RESTORATION

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-374-3-15>

AD FONTES: THE FACTS DISPROVE ESTABLISHED OPINION IN THE CHURCH PAINTING HISTORY OF THE KYIV-PECHERSK LAVRA

AD FONTES: ФАКТИ СПРОСТОВУЮТЬ УСТАЛЕНУ ДУМКУ В ІСТОРІЇ ХРАМОВОГО ЖИВОПИСУ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

Bardik M. A.

*Candidate (Ph.D.) in Art Studies,
Leading Researcher at the Scientific-
Research Department
of the History and Archaeology
National Preserve
“Kyiv-Pechersk Lavra”
Kyiv, Ukraine*

Бардік М. А.

*кандидат мистецтвознавства,
провідна наукова співробітниця
науково-дослідного відділу історії
та археології
Національний заповідник
«Києво-Печерська лавра»
м. Київ, Україна*

Історія живопису Києво-Печерської лаври, його головного храму – Великої церкви, або Успенського собору – є невичерпним джерелом для наукового пошуку. Цей храм, заснований 950 р. тому, змінював і свій архітектурний вигляд, і живописне оздоблення. Так, наприкінці XIX ст. відбулася зміна настінного розпису храму. Ця подія викликала дискусії в тодішній періодиці, у процесі яких були оприлюднені деякі думки відносно датування знищеного настінного живопису.

Увага була сконцентрована на галереї благодійників Печерського монастиря. У знищеній храмовій декорації галерея ктиторів і настоятелів містилася відповідно на північній та південній стінах притвору Успенського храму. Дослідники (М. Петров, О. Ертель) вважали її живописом лаврського художника Захарія (Голубовського) 1772–1777 рр. Залишились також спогади (М. Максимовича), що серед благодійників був Богдан Хмельницький, портрет якого зафарбували в 1834 р. Ці відомості перетнули межу століть і перейшли в публікації XX і XXI ст.

Питання атрибуції розписів Великої церкви, галереї ктиторів зокрема, привернули і нашу увагу. А відповіді на них ми знайшли в архівних документах. З’ясували, які гетьмани були зображені, в якому

році і чому їхні портрети зафарбували, зробивши копії. Завдяки аналізу архівних джерел, вдалося уточнити атрибуцію згаданої галереї, яка зафіксована на архівних фото 1893 р. Виявилось, що поширена з кінця XIX ст. атрибуція була правомірною тільки для галереї настоятелів, що ж до галереї ктиторів – вона виявилася помилковою: ці зображення були написані на початку XIX ст. іншим художником. Результати наших досліджень були оприлюднені [1; 2; 3, с. 87–93]. Між тим, на подив і жаль, довелося побачити застарілу інформацію про зображення гетьманів у супровідних текстах відкритої в жовтні цього року цікавої виставки «“... Бо ми браття козацького роду”». Козацькі ктитори Києво-Печерської лаври». В анотації до виставки повідомляється, що ктиторів уславили в розписах притвору Успенського собору художники лаврської іконописної майстерні в 1720-х рр. В анотації до репродукції фото із зображенням Богдана Хмельницького зазначається, що його портрет створили художники лаврської іконописної майстерні в 1720-х рр. на північній стіні Успенського собору; поруч зобразили гетьмана Івана Скоропадського; портрети гетьманів зафарбували в 1834 р., зробивши живописні копії. Цей (1834) рік вказано як рік створення експонованої копії зображень гетьманів (полотно, олія). Складаючи щиру подяку тим, хто у воєнний час здійснив цей спільний проєкт – керівництву та співробітникам Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» і Національного заповідника «Хортиця», у пошуках істини вважаємо за потрібне звернутися до архівних першоджерел.

Зауважимо, що датування зображень гетьманів 1720-ми рр. «сміливіше» за думку дослідників кінця XIX ст., які вони вважали галерею ктиторів живописом 1770-х.

Зберігся перелік зображень, які були написані у Великій церкві в 1720-х–1730 р. і заново написані в 1772–1777 рр.; у Києві можемо працювати з його рукописною копією (зробленою в 3-х примірниках). У цьому переліку вказані князі і княгині України-Русі, царі, проте гетьманів немає [4, арк. 22 а–23].

Прослідкуємо за долею галереї за архівними джерелами. А вони свідчать, що в грудні 1808 р. епископ Лаври повідомив Духовному Собору (колегіальному керівному органу Лаври) про необхідність поновити Великий іконостас. Для цього запросили художника з Чернігівської губернії Іоакима Федоровича Юріна. З ним уклали контракт, роботи за благословення київського митрополита Серапіона (Александровського) були розпочаті в грудні 1809 р. Зміст робіт з монументальним живописом зафіксований в іншому контракті з художником, укладеному в липні 1810 р. [5]. Серед численних живописних робіт у контракті йшлося про галерею притвору. За контрактом у 1811 р. Іоаким Юрін поновив пошкоджені місця

зображень настоятелів, а *галерею ктиторів написав заново* [5, арк. 126–126 зв.].

Отже, *галерея ктиторів – це розписи Іоакима Юріна, виконані в 1811 р.* Авторство Захарія (Голубовського) і датування 1770-ми рр. правильне для галереї печерських настоятелів, яку того ж 1811 р. Юрін поновив (виконав роботи реставраційного характеру).

Про склад написаної Іоакимом Юріним галереї благодійників достовірно дізнаємося з документів, пов'язаних з указом Святішого Синоду (1832) і розпорядженням київському митрополиту Євгенію (Болховітінову), щоб у церквах не було зображень, окрім святих образів [6]. У переліку по наявності таких зображень, який склали в березні 1833 р., названі написані в Успенському храмі благодійники, а серед них – українські гетьмани Іоанн Мазепа, Іоанн Скоропадський і Зиновій Богдан Хмельницький [6, арк. 6]. Звернемо увагу, що опальний гетьман Іван Мазепа, удостоєний честі за щедрі пожертви Лаврі бути зображеним в її головному храмі, благополучно «споглядав» на віруючих і відвідувачів інших конфесій, які відвідували Київ та його святині.

30 березня 1835 р. від Духовного Собору лаврському епископу було надане розпорядження на виконання резолюції митрополита Євгенія від 20 березня 1835 р.: «Написані портрети зібрати і розмістити в бібліотеці або у митрополичих покоях, а написані на стіні скоп'ювати і розмістити в покоях настоятеля, а на монументі Рум'янцева (М. Б.: мався на увазі меморіальний пам'ятник П. Рум'янцева-Задунайського) повісити занавіску» [6, арк. 9–9 зв.].

Таким чином, не в 1834, а в 1835 р. були зафарбовані портрети гетьманів Іоанна Мазепи, Іоанна Скоропадського і Зиновія Богдана Хмельницького.

Не раніше 1835 р., а не 1834-м слід датувати живописну копію настінних зображень гетьманів Іоанна Скоропадського і Зиновія Богдана Хмельницького.

Розглянутий приклад підказує, що одним з напрямів розвитку історії українського живопису є пошук і вивчення архівних матеріалів – повернення до першоджерел, *ad fontes*.

Література:

1. Бардік М.А. Розписи Успенського собору Києво-Печерської лаври першої половини XIX ст. Зниклі портрети українських гетьманів. *Церква – наука – суспільство: питання взаємодії : матеріали Чотирнадцятої Міжнародної наукової конференції (25 травня – 3 червня 2016 р.)*. Київ : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2016. С. 38–40.

2. Бардік М.А. Оновлення розписів Успенського собору Києво-Печерської лаври як джерело їхньої атрибуції. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ в, 07–08 червня 2018 р.* / редкол. : В. Г. Чернець (голова) та ін. Київ: НАКККіМ, 2018. С. 19–22.

3. Бардік М. А. Оновлення монументального живопису Успенського собору Києво-Печерської лаври і Софії Київської в першій половині XIX століття : монографія. Київ: ТОВ «Київська Друкарська Мануфактура», 2019. 310 с. : іл.

4. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського Фонд І. Справа 5412.

5. Центральний державний архів України, м. Київ. Ф. 128. Опис 1 загальний. Справа 1234.

6. Центральний державний архів України, м. Київ. Ф. 128. Опис 1 загальний. Справа 1824.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-374-3-16>

ARTISTIC ACTIVITY OF MYKOLA HLUSHCHENKO AT THE HOUSE OF CREATIVITY AND RECREATION “SEDNIV”

МИСТЕЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ГЛУЩЕНКА У БУДИНКУ ТВОРЧОСТІ І ВІДПОЧИНКУ «СЕДНІВ»

Bondarenko V. M.

*Postgraduate Student at the Department
of Fine Arts
Borys Grinchenko Kyiv University
Kyiv, Ukraine*

Бондаренко В. М.

*аспірантка кафедри
образотворчого мистецтва
Київський університет
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Метою роботи є розкриття основних напрямків художньої та організаційної діяльності Миколи Петровича Глуценка під час подорожей до Седнева. Географія пленерів майстра дуже широка та включає поїздки живописця за кордон і по всій Україні. Зважаючи на вищесказане, важливим для дослідження творчої праці митця є окреслення і опис місць, де був і творив художник.

Розглядаючи відомості й спогади про творчість Миколи Глуценка слід виділити мальовничу місцину на території Чернігівської області,